

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1999

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming are checked below.

- Coloured covers / Couverture de couleur
- Covers damaged / Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated / Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing / Le titre de couverture manque
- Coloured maps / Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black) / Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations / Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material / Relié avec d'autres documents
- Only edition available / Seule édition disponible
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin / La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure.
- Blank leaves added during restorations may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming / Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments / Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.
Part of pages 7-9 are missing.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured pages / Pages de couleur
- Pages damaged / Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated / Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed / Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached / Pages détachées
- Showthrough / Transparence
- Quality of print varies / Qualité inégale de l'impression
- Includes supplementary material / Comprend du matériel supplémentaire
- Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image / Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.
- Opposing pages with varying colouration or discolourations are filmed twice to ensure the best possible image / Les pages s'opposant ayant des colorations variables ou des décolorations sont filmées deux fois afin d'obtenir la meilleure image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

	10x		14x		18x		22x		26x		30x	
												✓
	12x		16x		20x		24x		28x		32x	

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

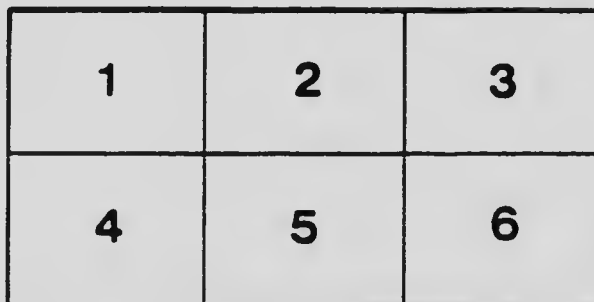
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

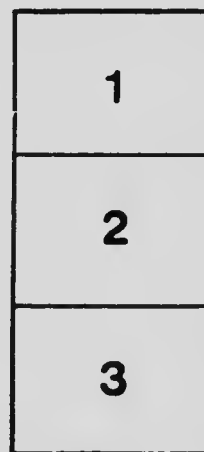
Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

ТРАГІДІЯ ШЕВЧЕНКО

Гайдамаки

ВИДАННЯ ІЛЮСТРОВАНЕ

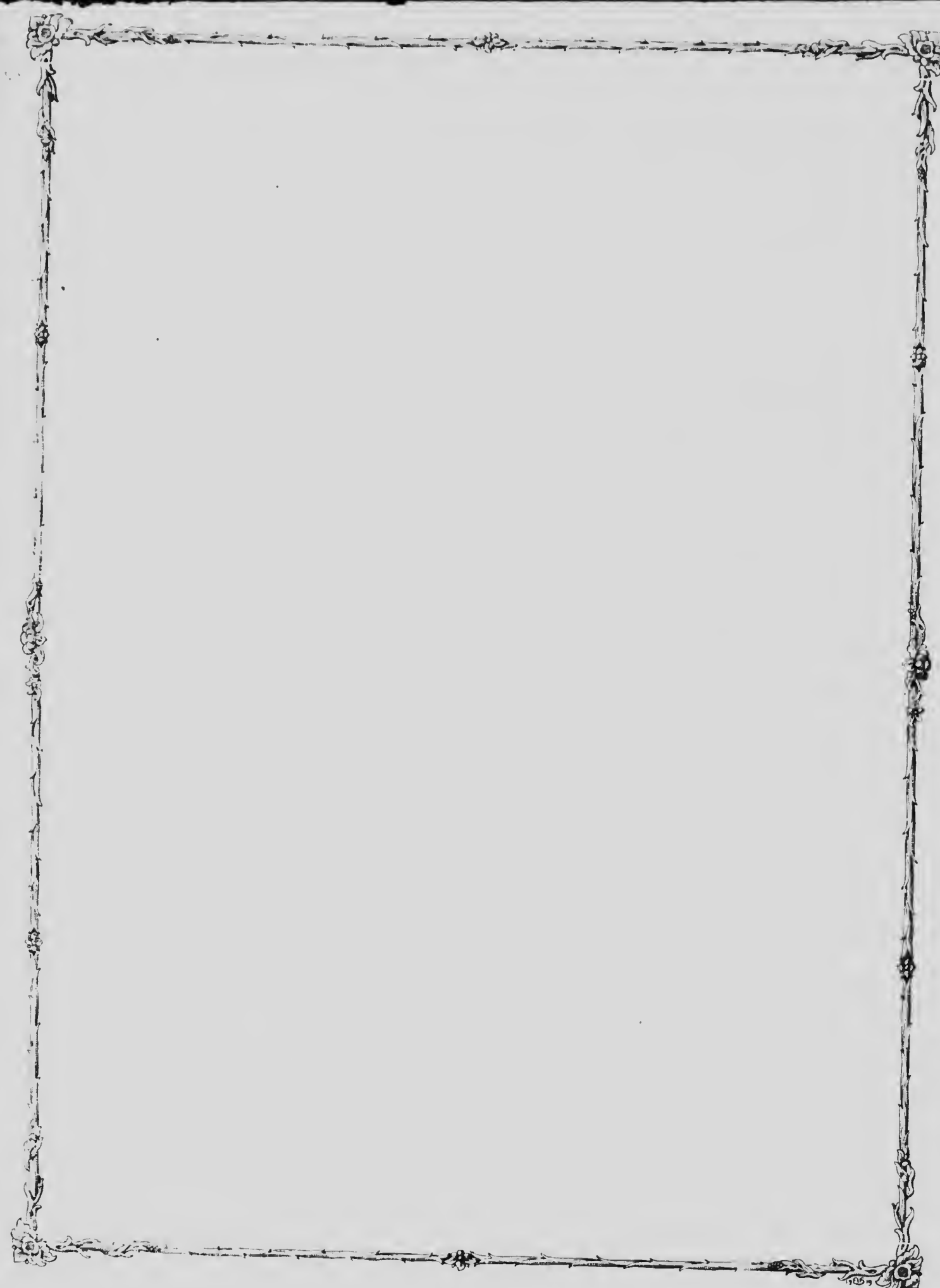
АРТИСТОМ

А. Г. СЛАСТЬОНОЮ

UKRDUP

UKRAINIAN PUBLISHING WINNIPEG MAN

Р року 1886 появилася в Петербурзі, а тин
Шевченкової історичної поеми „Гайдамаки“ Чи
А. Г. Сластьона. Він хіснував в радямі
як Костомарів й Антонович. Як ілюстрації
Верещагіна) й Шевченкова могла. Їх видав
маків“ передруковано у всяких наших жур
чи не найбільш розповсюджені з усіх наших
Перше видання ілюстрованих „Гайда
на російську мову Н. В. Гербеля і коротку
З тої пори минуло тридцять кілька д
мало зроблено для провірення і справлення їх
найбільшого українського поета. Вони розни
строваного видання творів Т. Г. Шевченка
там одну віссту й три ілюстрації, а саме: „
та „Гонта копас яму для своїх синів“. На
введені надто недбало, й поверхово. Вони
маюс собі в уяві перекічний читач „Гайдама
Ілюстроване видання Сластьони так
ріжно балакати, та на одно муєть бути згода,
Красивд, одиг, тини, простудювані,—скрізь ви
в вірша в малпрельний образ. Що це річ
„Катерина“.

урой, з епіграфії А. С. Суворіна, перше видання, інфоліо, видання Шев-
таманів" Численні ілюстрації і вивести роботи цього українського маляр-артиста
радами в завіданні деяких знавців української минуштини та старовини
ілюстраціями були рисунки Шевченка в домовині (з портрету роботи В. П.
а. Їх видали також в часі. І багато інших рисунків Сластьоні до „Гайда-
манських журналів“ а також й на періодичних листах, так що ніби це, мабуть
сіх інших ілюстрацій до творів Тараса Шевченка.
них „Гайдаманів“ з українського оригінального тексту, також перевід
і коротку передмову з Зворожської старовини Д. П. Еварницького.
ть кілька літ. Численні видання Шевченкових творів походили. Чи-
траження їх текстів. Намальовано нових ілюстрацій до деяких поем
Вони розкидані по різних наших і чужих журналах. Спробу нового ілю-
Шевченка (Катеринослав 1914) годі вважати вдатною. „Гайдаманки“ мають
і, а саме: „Галайда й Собака на дубі розмові“, „Осталися діти й собака“,
світлів“. Найкращі з тих рисунків другий; перший і третій начеркнені й
вно. Вони, не тільки не освіжують, мабуть ослаблюють ті образи, які
ч „Гайдаманків“.
стьоні так і осталося по ньому дивним. Про вартість його можна
бути згода, а саме, що д. Сластьоні не робив свого діла, дуже поважно.
— скільки видно багато праці в ньому. Шевченкову поезію перевести
о це річ незатяга, доказом на це є переклад Шевченка до його поеми

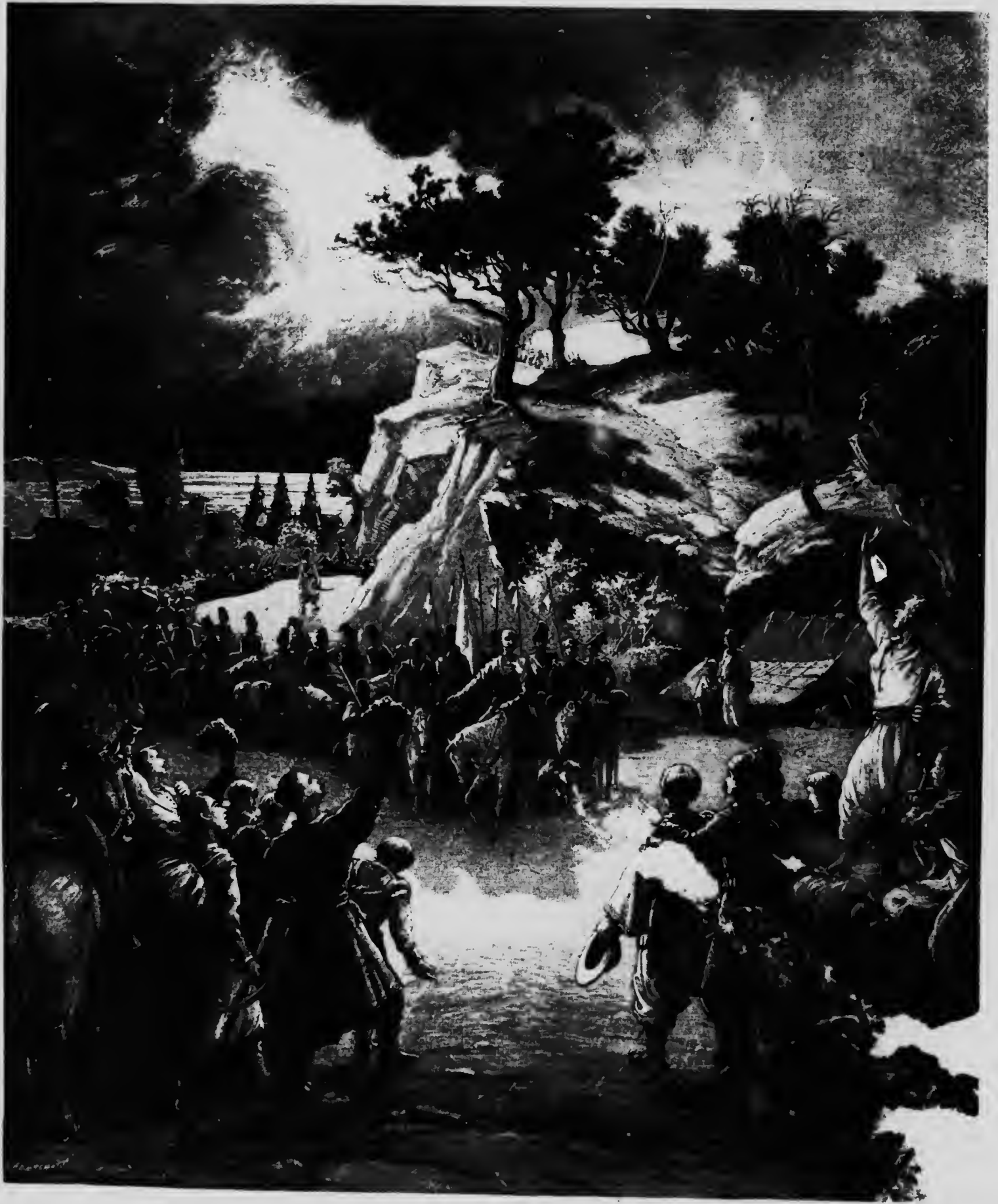
А все ж таки повелоси д. Сластьоні змалювати деякі моменти з „Гайдаманів“ сміливо й гарно, і „Смерть
Титара“, „Ой Дайро, мій Дайро“, „Мі серота з Віланиної“ деякі з інших він парсував ідумчиною і з неспиа-
мом для себе.

Тож думаємо, що українська суспільність радо поітас поле видання Шевченкових „Гайдаманів“ з
ілюстраціями Сластьоні.

Видаємо їх без передової Гербова і без підпису слова Еварницького.

За час від першого видання поширилася у нас на стільки знання історії рідного краю і знавця укра-
їнської літератури, що загальні замітки про „Гайдаманів“ — знову А. передової Гербова не годилися ставити
поруч оригіналу.

Видання.

Сини не плачте!
Світ ширший!
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі!

ВАСИЛЕВ ІВ. ГРИГОРОВИЧ.

На пам'ятю 22.10 КВІТНЯ 1838, року.

Все йде, все минає і краю немає...
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умірає... Одно зацвіло,
А друге завяло, на віки завяло,
І листя пожовкле вітри рознеслі.
А сонечко встане, як перше вставало;
І зорі червоні, як перше палилі,
Попливуть і потім; і ти, білол:
По синьому небу вийдеш по
Вийдеш подивитися в жолоб'
І в море безкрає, і будеш
Як над Вавилоном, на ч... дами,
І над тим, що буде... лами.
Ти вічний без кр... лію розмовлять,
Як з братом... розмовлять з тобою,
Співать тоб'... ти ж нашептав.
Порай... аз, де дітись з журбою?
Я не... не сирота:
Єс... та де їх подіти?
...ю? Гріх: душа жива!
... легше буде на тім світі,
прочитас ті сльози слова,
... так вона щиро колись виливала,
Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаю, бо душа жива!
Як небо блакитне, нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.
А де вона буде? Хижирні слова!

Згадай же хто-небудь її на сім світі,—
Безславному тяжко сей світ покидати
Згадайте, дівчата, вам треба згадати!
Вона вас любила, рожеві квіти,
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте діти!
А я номіркую, ватажка де взять.

Сни мої, гайдамаки!
Світ широкій, воля!
Ідіть, спни, погуляйте,
Пошукайте долі!
Сни мої невеликі,
Нерозумні діти!
Хто вас щиро без матері
Привітас в світі?
Сни мої! Орли мої!
Летіть в Україну!
Хоч і лшко зострінеться,
Так не на чужині.
Там найдеться душа щира,
Не дасть погнати;
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши, насміються.
Такі, бачте, люди:

Все письмени, друковані,
 Сонце нав'яз гудять:
 «Не відтіла, каже, сходить,
 Та не так і світить;
 Оттак, каже, було-б треба...»
 Що маєш робити?
 Треба слухать, може й справді
 Не так сонце сходить,
 Як письмени начитали.
 Розумні та й годі!
 А що-ж на вас вони скажуть?
 Знаю вашу славу!
 Поглузують, покепкують,
 Та й кинуть під лаву.
 «Нехай, скажуть, спочивають,
 Поки батько встане
 То розкаже по-нашому
 Про свої гетьмани.
 А то дурень розказує
 Мертвими словами,
 Та якогось-то Ярему
 Веде перед нами
 У постол'ях. Дурень! дурень!

Султан, паркет, шпори.—
 От де слава! А то співа:
 «Грасс синє море»,
 А сам плаче; за тобою
 І твої громада
 У сіряках...»
 Правда, мудрі!
 Спасибі за раду!
 Теплий кожух, тільки шкода,
 Не на мене ший,
 А розумне ваше слово
 Брехнею підбите.

Вибачайте! Кричить собі!
 Я слухать не буду,
 Та й до себе не покличу:
 Ви розумні люди,
 А я дурень; оден собі
 У моїй хатині
 Заспіваю, зарідаю,
 Як мала дитина.
 Заспіваю: море грасс,
 Вітер повіває,

Били, а не вчили:
 Од козацтва, од гетьманства
 Високі могили,
 Більш нічого не осталося.
 Та й ті розривають;
 А він хоче, щоб слухали,
 Як старці співають!
 Дарма праця, пане брате!
 Коли хочеш гроший,
 Та ще й слави, того дива,
 Співай про «Матрьошув»,
 Про «Парашу, радість нашу»

Степ ~~могила~~
 З вітром розмовля:
 Заспіваю: роздари,
 Висока могила,
 Аж до моря Запорожжя
 Степ широкий вкрили:
 Отамани на вороних
 Перед бунчуками
 Вигравають, а пороги
 Між очерет'ями
 Ривуть, стогнуть, розсердилися.
 Щось страшно співають!

Послухаю пожурюся,
 У старих питаю:
 Чого, батьки, сумуєте?
 — «Не в'єсело, сину!
 Дніпро на нас розсердився,
 Плаче Україна...»
 І я плачу. А тим часом
 Пишними рядами
 Виступають отамани,
 Сотники з панами,
 І гетьмани, всі в золоті.
 У мою хатину
 Прийшли, сіли коло мене.
 І про Україну
 Розмовляють, розказують:
 Як Січ будували,
 Як козаки на байдаках

Кобзар вшкварив, а козаки,
 Аж Хортиця гнеться,
 Метелиці та гопака
 Гуртом оддирають;
 Кухоль ходить, переходить,
 Так і висихає.
 «Гуляй, пане, без жупана!
 Гуляй, вітре, полем!
 Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
 Поки встане доля!»
 Взавшись в боки, на-вприсядки
 Парубки з дідами:
 «Оттак, діти, добре, діти!
 Будете панами!»
 Отамани на бенкеті,
 Неначе на раді,
 Похожають, розмовляють...

Пороги м'єли,
 Як г... до сльому,
 ... дутарі,
 ... ольки закуривши
 ... ольці на похарі,
 В Україну верталися,
 Як бенкетували...
 «Грай, кобзарю! лий, шинкарю!»—
 Козаки гукали.
 Шинкар, знає, наливає
 І не схаменеться;

Вельможна громада
 Не втерпіла, ударила
 Старими ногами;
 І я дивлюсь, поглядаю,
 Сміюся сльозами.

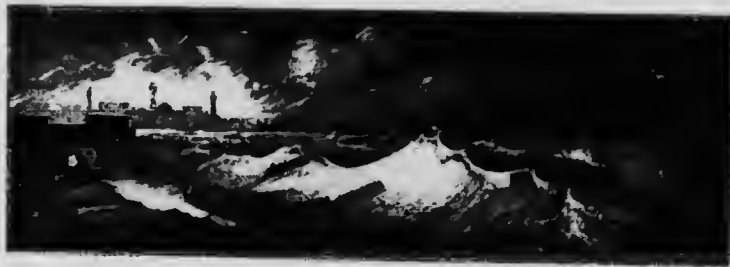
Дивлюся, сміюся, дрібні утираю:
 Я не одинокий, є з ким в світі жить!
 У моїй хатині, як в степу безкраім,
 Козацтво гуляє, байрак гомонить:

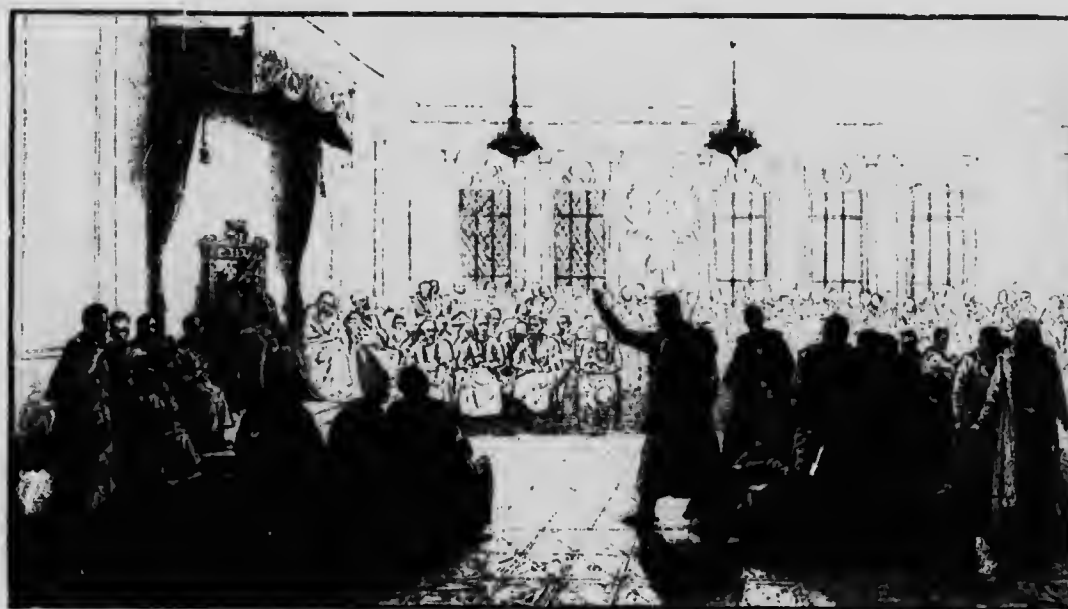
У моїй хатині синє море грас,
Могла сумує, тополя шумить,
Тихеселько »Гриця« дівчина співає—
Я не одинокий, є з ким вік дожити!

От-де моє добро, гроші,
От-де моя слава!
А за раду—спасибі вам
За раду, лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мертвого слова,
Щоб вишвать журбу, сльози
Бувайте здорові!
Піду синів випровожать
В далеку дорогу.
Нехай ідуть, може пайдуть
Козака старого,
Що привіта моїх діток
Старими сльозами.
Буде з мене. Скажу ще раз:
Пан я над панями!

Оттак, сидя кінець стола,
Міркую, гадаю:
Кого просить? Хто поведе?
На дворі світає,
Погас місяць, гоить сонце.
Гайдамаки встали,
Помолились, одяглися,
Кругом мене стали.
Сумно, сумно, як сироти,
Мовчки похилились:
—»Благослови, кажуть, батьку
Поки маєш силу,
Благослови шукать долю
На широкім світі«
—»Пострівайте! Світ не хата,
А ви малі діти,
Нерозумні. Хто ватажком
Піде перед вами?
Хто проведе? Лихо, діти,
Лихо мені з вами!
Впкохав вас, вигодував,
Виросли чімалі,
Йдете в люди, а там тепер
Все письменне стало.

Вибачайте, що не вивчив,
Бо й мене, хоч били,
Добре били, а багато
Де-чому навчили!
Гма, миа знаю, а оксію
Не втну такн й досі.
Що-ж вам скажуть? Ходім, сини,
Ходімо, попросім!
Єсть у мене щирій батько
(Рідного немає),
Дасть він мені раду з вами,
Бо сам, здоров; знає,
Як то тяжко блукать в світі
Сироті без роду:
А до того душа щира,
Козацького роду,
Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повизала,
З малім розмовляла,
Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуюч:
Співає під тинном.
Любіть її, думу правди,
Козацькую славу,
Любіть її! Ходім, сини,
На раду ласкаву!
Як-би не він спіткав мене
При лихій годні.
Давно-б досі заховали
В снігу на чужині;
Заховали-б тай сказали:
»Так якесь ледащо!«
Тяжко важко нудить світом,
Не знаючи, за що.
Минулося, щоб не спилось!
Ходімо, хлопята!
Коли мені на чужині
Не дав погібати,
То й вас прийме, привітає,
Як свою дитину.
А од його, помолвшись,
Гайда в Україну!
Добрідень же, тату, в хату!
На твоїм порогу
Благослови моїх діток
В далеку дорогу!

Інтродукція.

Була колись шляхетчина,
 Бельможная паші,—
 Мірялася з Москалями,
 З Ордою, з султаном,
 З Німотою. Було колись..
 Та що не минає!
 Було, шляхта знай чваниться,
 День і ніч гуляє,
 Та королем коверзує—
 Не кажу Степаном,
 Аб- Яном Собіським,—
 Ті незвичайні.
 А ми... Небораки
 Мовчки панували.
 Сейми, сеймики, ревіди,—
 Сусіди мовчали,
 Дивилися, як королі
 Із Польщі втікають,
 Та слухали, як шляхетство
 Навісне гукає:
 Nierozwalam! nierozwalam!
 Шляхта репетує,
 А магнати палять хати,
 Шабельки гартують.

Довго таке творилося,
 Поки не в Варшаві
 Запанував над Ляхами
 Понятовський і жвавий.

Запанував, та й думав шляхту
 Приборкати трошки,— не зумів.
 Хотів добра, як дітям мати,
 А може й ще чого хотів.
 Єдине слово «nierozwalam»
 Хотів у шляхти одібрати,
 А петім... Польща запалала,
 Шляхта сказилася; кричать:
 —«Слово гонору, дарма праця!
 Поганець, наймит Москаля!»
 На гвалт Пулавського і Паца
 Встає шляхетська земля,
 І — разом сто конфедерацій.

Розбрелись — конфедерати
 По Польщі, Воліні,
 Не Литві, по Молдаванах
 І по Україні;
 Розбрелися, та й забули

Волю ратувати,
Полигалися з Жидами,
Та й ну руйнувати,
Руйнували, мордували.

Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

Ярема.

—Яремо! герш-ту, хамів сину?
 Піди кобилу приведи!
 Подай патинки господни.
 Га принеси мені води!
 Вимети хату! внеси дрóва!
 Посип індікам! гусям дай!
 Піди до льоху, до корови.
 Та швидче, хаме!... Постривай!
 Упоравшись, біжи в Вільшану:
 Імості треба. Не барись!»—

Шішов Ярема, похилився

Оттак уранці Жлд поганій
 Над козаком коверзував.
 Ярема гнувся, бо не знав,
 Не знав сірочаха, що вирости крила,
 Що неба досг. не, коли полетить.
 Не знав, нагнався.

О Боже мій милий!
 Тяжко жить на світі, а хочеться жить:
 Хочеться дивитись як сонечко сля,
 Хочеться послухать, як море заграє,
 Як пташка щибече, байрак гомонить,
 Або чорнобрива в гаю заспіває...
 О Боже мій милий, як щесело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:
 Ні сестри, ні брата, нікого нема!
 Попихач жидівський, виріс у порогу,
 А не клеє долю, людей не займа.
 Та й за-що їх лаять? Хіба вони знають,
 Кого треба гладить, кого катувать?
 Нехай бенкетують! У їх доля дбас,
 А сироті треба самому придбать.
 Трапляється, часом тихенько заплаче,
 Та й то не од того, що серце болить:
 Що-небудь згадає, або що побачить...
 Та й знову до праці: оттак треба жить!
 На-що батько, мати, високі палати,
 Коли нема серця з серцем розмовлять?
 Сирота Ярема, сирота багатий,
 Бо є з ким заплакати, є з ким заспівать,
 Єсть карії очі, як зіроньки сляють,
 Білі рученята мліють, обнімають,
 Єсть серце вдіше, серденько дівоче,
 Що плаче, сміється, як він того хоче;
 Що плаче, сміється і мре й оживає,
 Святим духом серед ночі по над ним вітає.

Оттакій-то мій Ярема,
 Сирота багатий.
 Таким і я колись то був...
 Минуло, дівчата!

Минулося, розійшлося,
І сліду не стало.
Серце мліє, як згадаю...
Чому не осталося?

Чому не осталося? Чому не вітало?
Легше було б сльози, журбу виливати.
Люди одібрали, бо їм було мало.
«На-що йому доля? Треба законать,
Він і так багатий!»

Багатий на лати
Та на дрібні сльози—бодай не втирати!
Доле моя, доле! Де тебе шукать?
Вернися до мене, до моєї хати,
Або хоч приснився... не хочеться спать!

Вибачайте, люди добрі!
Може, не до-ладу,
Та прокляте лихо-злиді
Кому не завадять?
Може ще раз зострінемось,
Поки шкандибаю
За Яремою по світу,
А, може... її не знаю.
Лихо, люди, всюди лихо,
Ніде пригорнутья:
«Куди, каже, хилить доля,
Туди й треба гнуться,»—
Гнуться мовчки, усміхаться,
Щоб люди не знали,
Що на серці заховало,
Щоб не привітали.
Бо їх ласка—нехай сниться
Тому, в кого доля,
А сироті, щоб не спилась.

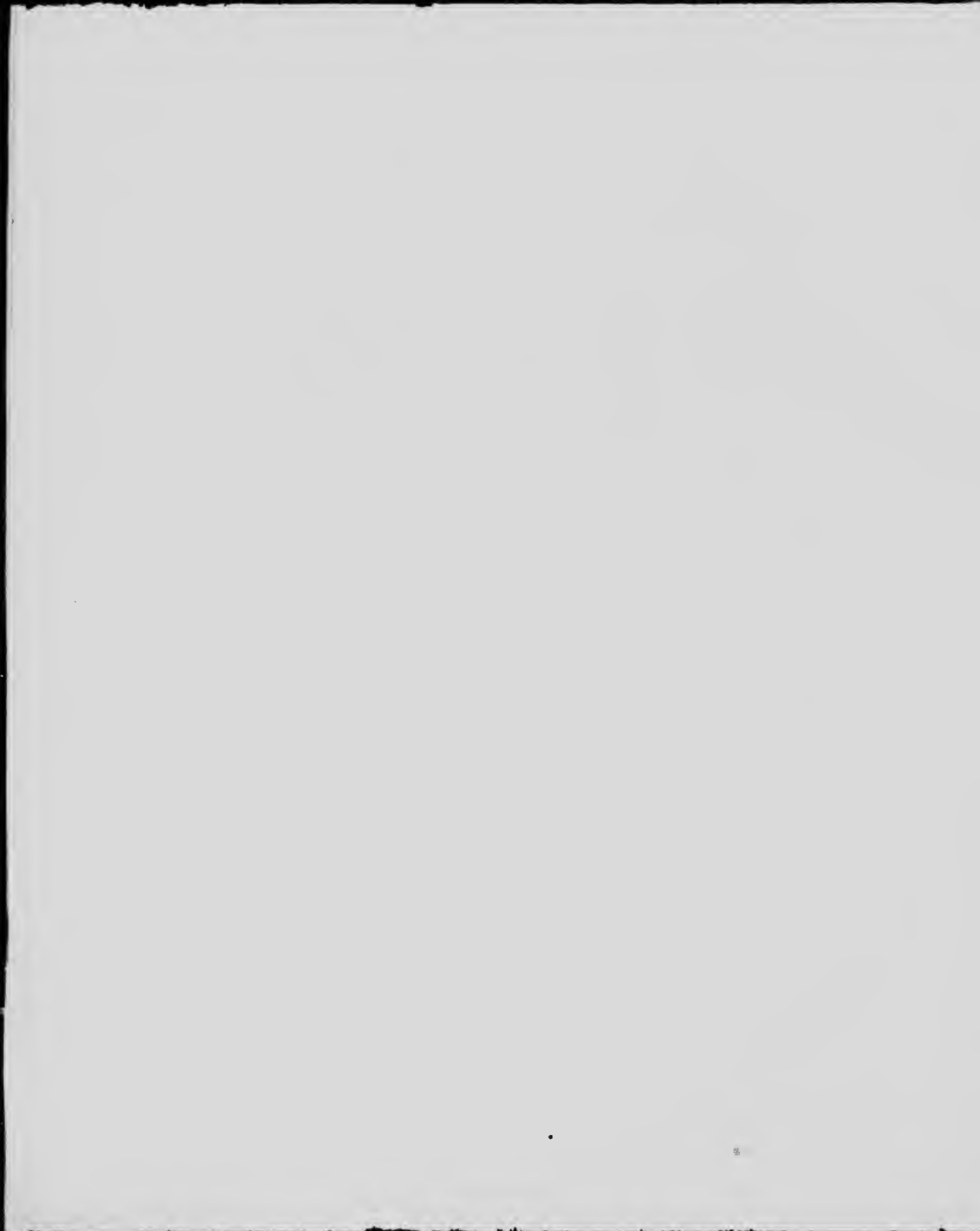
Не спилась ніколи!
Тяжко, пудно розказувать,
А мовчать не вмію.
Виливайся ж, слово-сльози!
Сонечко не гріє,
Не висушить. Поділюся
Моїми сльозами,
Та не з братом, не з сестрою.
З німими стінами
На чужині... А поки що
До корчми вернуся,
Що там робиться?

Жидюга

Дріжить, зігнувшись
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж душно!
Білі рученята
Розкидала, розкрилася,
Як квіточка в гаю
Червоніє; а пазуха...
Пазухи немає,
Розірвана... Мабуть, душно
На перні спати,
Одинокій, молоденькій
Ні з ким розмовляти,
Одна шелче... Несказано
Гарна нехрещена!
Ото дочка, а то батько,
Чортова клішєня.
Стара Хайка лежить долі,
В перних поганьх.
Де-ж Ярема? Взявши торбу,
Потяг у Вільшану.

Жидюга
Дріжить, зігнувшись
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж душно.

Конфедерати.

« — «Одчипяй, проклятий Жиде!
 Бо будеш битий! Одчипяй!
 Ламайте двері, поки виїде
 Старий паскуда!»

« — «Постривай!
 Стривайте, зараз!»

« — «Нагаями
 Свипяче ухо! Жартувать,
 Чи що ти хочеш?»

« — «Я? З нанами?
 Крий Боже! Зараз, дайте встать,
 Ясповельможні! (нишком — свині!)»

« — «Пане полковнику, ламай!»
 Упали двері, а нагай
 Малюс вздовж жидівську спину.

« — «Здоров, свине! Здоров, Жиде!
 Здоров, чортів спну!»
 Та нагасм, та нагасм.
 А Жид зогнув спину:

« — «Не жартуйте, мості-пане!»
 — «Добрний вечір в хату!»

« — «Ще раз шельму! ще раз!... годі!
 Вибачай, проклятий!
 Добрний вечір! А де дочка?»

« — «Умерла, панове!»
 « — «Лжеш, Іудо! нагаями!»
 Поспились знову...

« — «Ой паночки, голубчки,
 Єй-Богу, немає!»

« — «Брешеш, шельмо!»
 « — «Жоли брешу,
 Нехай Бог карає!»

« — «Не Бог, а ми. Признавайся!»
 « — «На-що-б мав ховати,

Як-би... Неха... Боже
 Щоб... рокляний...
 «Ха, ха, ха! Чорт, панове,
 Літає співає
 Пере... тис!»

« — «Далі, не...
 « — «Так д...
 ...рестатися,

« — «Браво!
 ... за т...

« — «Могоричу...
 Чусш, ох...
 Могоричу...

« — «Зараз!»

« — «Ревуть, мов...
 Ревуть Дави...
 По столу г...»

« — «Єще Польща не згинела!»
 Хто куди гукає.

« — «Давай, жиде!»

Охрещений
 Із льоху та в хату,
 Знай, шмигляє, наливає;
 А конфедерати,
 Знай, гукають:—«Жиде! меду!»
 Жид не скаменеться.
 — «Де цимбали? грай, псаліро!»
 Аж корчма трясеться—
 Краковяка оддирають,
 Вальса та мазура.
 А Жид глянє та нищечком:

»Шлихетська натура!«
— »Добре, годі! Тепер співай!«
— »Не вмію, ей Богу!«
— »Не божись, собача шкуро!«
— »Яку-ж вам? «Небогу»!»

»Була собі Гандан,
»Каліка небога,
»Божилася,
»Молилася,
»Що боліли погв;
»На панщину не ходила,
А за парубками
»Тихесенько,
»Гарнесенько
Пойіж буринями «

— »Годі! годі! це погана:
Схизмати співають!«
— »Якої-ж вам? Хіба огсю?
Стривайте! згадаю...

»Перед паном Хведором
Ходить Жид, ходором,
»І задком,
»І передком
»Перед паном Хведіркою,

— »Добре, годі! Тепер плати!«
— »Жартуйте, пане!
За що платити?»
— »Що слухали
Не кривись, поганій!
Не жартую. Давай гроші!
— »Де мені їх взяти?
Щі шеляга; я панською
Ласкою багатій!«
— »Лжеш, собако! Признавайся!
А ну-те, панове
Батогами!»

Засвистіли,
Хрестять Лейбу знову.

Періцили, періцили,
Аж піря летіло...
— »Сі ж Богу, пі шеляга!
Ікте мос тіло!
Щі шеляга! гвалт, ратуйте!
— »Ось ми поратуюм!«
— »Постривайте! Я щось скажу. «
— »Почусь, почусь,
Га не бреші! Бо, хоч здохни,
Брехня не поможе.«
— »Щі... в Вільшаній!...«
— »Гвої гроші?»
— »Мої? Ховай Боже!
Щі, я кажу, що в Вільшані...
— Вільшанські схизмати...
»По три семі, по чотири
Живуть в одній хаті?...
Ми це знаєм, бо ми самі
Іх так одмухрали...«
— »Та пі, не те... вибачайте!
Щоб лиха не знали,
Щоб вам гроші прищиплять...
Бачте, у Вільшаній...
У костьолі, у лугаря...
А дочка Оксана!
Ховай Боже! Як панночка!
Що то за хороше!
А червіниц! Хоч не його,
Так що? Аби гроші!«
— »Аби гроші, однаково!
Правду Лейба каже;
А щоб певна була правда,
Нехай шлях покаже.
Одягайся!«
Поїхали
Ляхи у Вільшану.
Одеи тільки під лавою
Конфедерат пливий
Пездужка встать, а курника,
Пяний і веселий:
»Jeszcze, kiedy ty zyjemy,
Polska nie zginie!«

»Перед паном Хведором
»Ходить Жгд, ходором,
»І задком,
»І передком
»Перед паном Хведірком,

12345

6789

0123

Титар.

»У, гаю, гаю
Вігру немає;
Місяць високо,
Зірочки сяють.
Вийди, сердонько—
Я виглядаю.
Хоч на годину,
Моя рибчино,
Виглянь голубко!
Та поворкуєм,
Та посумуєм,
Бо я далеко
Сю щі мандрую.
Виглянь же, пташко,
Мое серденько,
Поки близенько,
Та поворкуєм...
Ох, тяжко, важко!»

Оттак, ходя по-під гасм,
Ярема співає,

Виглядає, а Оксани
Немає, немає.
Зорі сяють, серед неба
Світить білолиций;
Верба слуха соловейка,
Дивиться в кришню;
На калині, над водою,
Так і виливає,
Непаче зна, що дівчину
Козак виглядає.
А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивиться, не слухає

»На-що мені врода,
Коли нема щастя, коли нема долі?
Літа молодії марно пронадугь.
Один я на світі—стебло серед поля,
Щого буйні вітри полем рознесуть.
Так і мене люди не знають, де діти.
За-що-ж одпурались? Що я сирота?»

Одно було серце, одно на всім світі,
Одна душа щира, та бачу, що й та,
Що й та одцуралась!»

І хлинули сльози.
Поплавав сердега, утер рукавом.
«Оставайсь здорова! В далекій дорозі
Або найду долю, або за Дніпром
Ляжу головою. А ти не заплачеш,
А ти не побачиш, як ворон клює
Ті карії очі, ті очі козачі,
Що ти цілувала, серденько моє!
Забудь мої сльози, забудь сиротину,
Забудь, що клявся, другого шукай!
Я тобі не пара, я в сірій свитині,
А ти титарівна! кращого вітай!
Вітай, кого звасні! така моя доля!
Забудь мене, пташко, забудь, не журись!
А коли почувши, що на чужім полі
Сховали Йрему—нишком помолись,

Одна, серце, на всім світі
Хоч ти помолися!»
Та й заплакав сіромаха,
На кий похилився.

Плаче собі тихесенько..
Шелесть!.. коли глянє:
Понід гасм, мов ласочка,
Крадеться Оксана.
Забув,—побіг,—обнявся..
— «Серце!»—та й зомліш.

Довго, довго тільки—«серце!»
Та й знову німіли.

— «Годі, п...чко!
— «Ще трошечки,
Ще... ще, сизокрилий!
Вийми душу! Ще раз, ще раз..
Ох, як я втопилась!»
— «Одпочинь, моя ти зоре!
Ти з неба злетіла!

Послав свитку. Як ласочка,
Усміхнулась, сіла

— «Сідай же й ти коло мене!»

Сів, та й обнявся.
— «Серце моє, зоре моя,
Де се ти зоріла?»
— «Я сьогодні забарилась
Батько занедужав,
Коло його все поралась.»

А мене й байдуже?»

— «Який бо ти, сій же Богу!»
І сльози блиснули.

— «Не плач, серце, я жартую.»

— «Жарти!»
Усміхнулась.

Прихилилась головою,
Та й піби заснула.

— «Бач, Оксано, я жартую,
А ти й справді плачеш!
Ну, не плач же, глянь на мене:
Завтра не побачиш:
Завтра буду я далеко,
Далеко, Оксано!
Завтра вночі у Чигрині
Свячений достану;
Дасть він мені срібло злото,
Дасть він мені славу;
Одягну тебе, обую,
Посажу, як паву,
На дзиглику, як гетьманшу,
Та й дивитись буду..
Поки не вярну, дивитимусь.»
— «А може й забудеш?
Розбагатієш, у Київ
Поїдеш з панами,
Найдеш собі шляхтяночку
Забудеш Оксану!»

— «Хіба краща є за тебе?»
— «Може її є, не знаю.»
— «Гнівни Бога, моє серце:
Кращої немає
Ні на небі, ні за небом,
Ні за синім морем
Нема кращої од тебе!»
— «Що се ти говориш?
Схаменися!»

— «Правду, рибко!»
Тай знову, тай знову.
Довго вони, як бачите,
Вели таку мову;
Цілувались, обнімались
З усієї сили;
То плакали, то божились,
То ще раз божились.
Ім Йрема розказував,
Як жить вони будуть,
Як окує всю в золото,
Як долю добуде,
Як виріжуть гайдамаки
Ляхів в Україні,

— «Серце моє, зоре моя,
Де се ти зоріла?»

Як він буде панувати,
Коли не загине.
Аж обридло слухаючи,
Далебі, дівчата!
«Ото який! Мов і справді
Обридло!»

А мати
Або батько, як побачать,
Що ви, мої любі,
Таке диво читасте,—
Гріха на всю губу!
Тоді, тоді—та цур йому!
А дуже цікаве!
А надто вам розкажуть би,
Як козак чорнявий
Під вербою над водою
Обнявшись сумус;
А Оксана, як голубка,
Воркус, цілус,
То заплече, то зомліє,
Головоньку схвистить:
«Серце моє, доле моя!
Соболе мій милий!
Мій...

Аж верби нагнулись
На таку мову.
Ото мова! Не розкажу,
Мої чорноброві,

Не розкажу против ночі,
А то ще приснитися;
Нехай собі розійдуться
Так, як і зішлися:
Тихсенцько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні сльози,
Ні щирі козачі.
Нехай собі!.. Може, ще раз
Вони на сім світі
Зостринуться.. Побачимо..

А тим часом світить
З усіх вікон у тигаря.
Що-то там твориться?
Треба глянуть та розказать...
Бодай не дивиться!
Бодай не дивиться, бодай не казати!
Бо за людий сором, бо серце болить.
Гляньте, подивіться: то конфедерати,
Люди, що зібрались волю боронять!
Боронять, прокляті! Будь проклята мати,
І день, і година, коли понесла,
Коли породила, на світ привела!
Дивіться: що роблять у тигаря в хаті
Пекельній діти!

У вєчі пала
Огонь і с'їтить на всю хату;
В кутку собакою дріжить
Проклятий жид. Конфедерати
Кричать до титари: «Хоч жить?
Скажи, де гроші!»

Той мовчить.
Налигачем скрутили руки,
Об землю вдарили: нема,
Нема ні слова.

— «Мало муки,
Давайте приску! Де смола?
Кроші його! Оттак! Холоде?
Мерщій же приском посинай!
Що? Скажеш, шельма?... І не стогне!
Завзита bestія! Стривай!»

Насинали в халяви жару...

— «У тім цвяхок закатай!
Не витернів святої кари.
Упав сердега.

Пропадай
Душа без свовіди святої!
— «Оксано, дочко!» тай умер.
Ляхи задумалися стбї.
Хоч і занеклі.

— «Що-ж тевер?
Папове, ради! Поміркуєм.
Тевер з ним нічого робить.

Запалім церкву!»

— «Гвалт! Ратуйте!
Хто в Бога вірує!»— кричить
На дворі голос, що є сили.
Ляхи зомліли.—«Хто такий?»

Оксана в двері—«Вбили! вбили!»
Тай пада крижем

А старший
Махнув рукою на громаду.
Повура шляхта, мов хорти,
За двері вишла. Сам позаду
Бере аомллюю...

Де ж ти,
Яremo? де ти? Подивися!

А він мандруючи співа,
Як Наливайко в Ляхом бився.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вільшаній
Загавкають, та й замовчать.
Біліє місяць; люди сплять,
І титар спить... Не рано встане!
На віки, праведний, заснув.
Горіло світло, погасало,
Погасло...

Мертвий мов здрігнув,
І темно, сумно в хаті стало.

Попура шляхта, мов хорти,
За двері вишла. Сам позаду
Бере зомліую...

Свято в Чигирині.

Гетьманш, гетьмани! Як-би то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирини,
Що ви будували, де ви панували,—
Заплакали-б тяжко, бо ви-б не пізнали
Козацької слави убогих руїн!
Базарн, де військо, як море, червоне,
Перед бунчуками, бувало, горить,
А ясновельможний, на воронім коші
Блиснє булавою—море закипить;

Закипить, і розлилося
Стенами, ярами;
Лихо мліє перед ними...
А за козаками...
Та що й казати! Минулося!
А те, що минуло,
Не згадуйте, пани-брати,
Бо щоб не почували...
Та й що з того, що згадаєш?
Згадаєш—заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирин,
Колись-то козачий.

Із-за лісу, з-за туману,
Місяць випливає,
Червоніє круглолиций,
Горить, а не сяє;
Неначе зна, що не треба
Людам його світу,
Що пожари Україну
Нагріють, освітять.

І смерклося, а в Чигирині,
Як у домовині,

Сумно, сумно (Оттак було
По всій Україні
Против ночі Маковія,
Як ножі святили).
Людий не чуть; через базар
Кажан костокрялий
Перелетить; па вигоні
Сова завиває.
А де-ж люди?

Над Тясмином,
У темному гаю,
Зібралися; старий, малий,
Убогий, багатий
Посидналися,—дожидають
Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві,
На припоні коні отаву скубуть;
Осідлані коні, ворони готові.
Куди-то поїдуть? Кого повезуть?
Он кого, дивіться!

Лягли на долині,
Неначе побиті, ні слова не чуть.
С. гайдамаки... На гвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, Жидам кару;
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки Ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять
Вози залізної тарані:
То щедрої гостинець папі,—
Уміла що кому давати,

Нівроку їй, нехай царствує!
Нехай не вадиць, як не чує!
По-між возами піде стать.
Неваче в ірій палегіло
З Смілянщини, з Чигирині,
Просте козацтво, старшина...
На певне діло палетіли.
Козацьке панство ножежас
В киреях чорних, як один,
Тихенько ходя розмовляє
І поглядас на Чигрин.

Старшина первий.

Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.

Мудра голова! Сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а подивися—скрізь Головатий. «Коли сам,» каже «не ковершу, то синові передам.»

Старшина третій.

Та й синові же штука! Я вчора зустрівся з Залізником; таке розказує про його, що цур йому! «Котомвию» каже, «буде, та й годі; а може ще й гетьманом, коли тес...»

Старшина другий.

А Гонти на-що? А Залізник? До Гонти сама... сама не ала: «Юлю,» каже...

Старшина первий.

Цитуйте лишень! Здасться, дзвонять.

Старшина другий.

Та ні, те люди гомонять.

Старшина первий.

Гомонять, поки Ляхи почують. Ох, старі голови та розумні! Химерять химерять, та й зроблять з лемеша швайку! Де можна лантух, там торби не треба. Кушили хрипу—треба з'їсти; плачте, он, хоч повпалайте: бачили, що купували, грошам не пропадуть! А то думають-думають, ні в-голов, ні мовчки, а Ляхи д-даються—от тобі й пшик! Що там за рада? Чом вони не дзвонять? Чим спинили народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а, слава Богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте, співають?

Старшина третій.

Справді, співа щось; піду, спиню.

Старшина первий.

Не спиняй! Нехай собі співає, аби не голосно!

Старшина другий.

Ото мабуть Волох!¹⁾ Не втернів таки старий дурень; треба та й годі!

Старшина третій.

А мудро співає! Коли не послухаси, усе инше. Підкрадемося, братці, та послухасм; а тим часом за-дзвонять.

Старшина первий і другий.

А що ж? То й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо!

(Старшини иншком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзар; кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзар співає а повагою і неголосно.)

Кобзар.

«Ой Волохи, Волохи!
Вас осталося трохи;
І ви, Молдавани,
Тенер ви не пани
Ваші господарі
Наймити Татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах в кайданах!
Годі-ж, не журьтесь,
Гарно помоліться,
Братайтеся з нами,
З нами, козаками;
Згадайте Богдана,
Старого гетьмана!
Будете панами,
Та, як ми з пожами,
З вожами святими
Та з батьком Максимом
Сю ніч погуляєм,
Ляхів погойдась;
Та так погуляєм,
Що аж некло земіється,
Земля затрясється,
Небо завалас.
Добре погуляєм!

Запорожці.

Добре погуляєм! Правду старий співа, як не бреше. А щоб то з його за кобзар був, як би не Волох!

Кобзар.

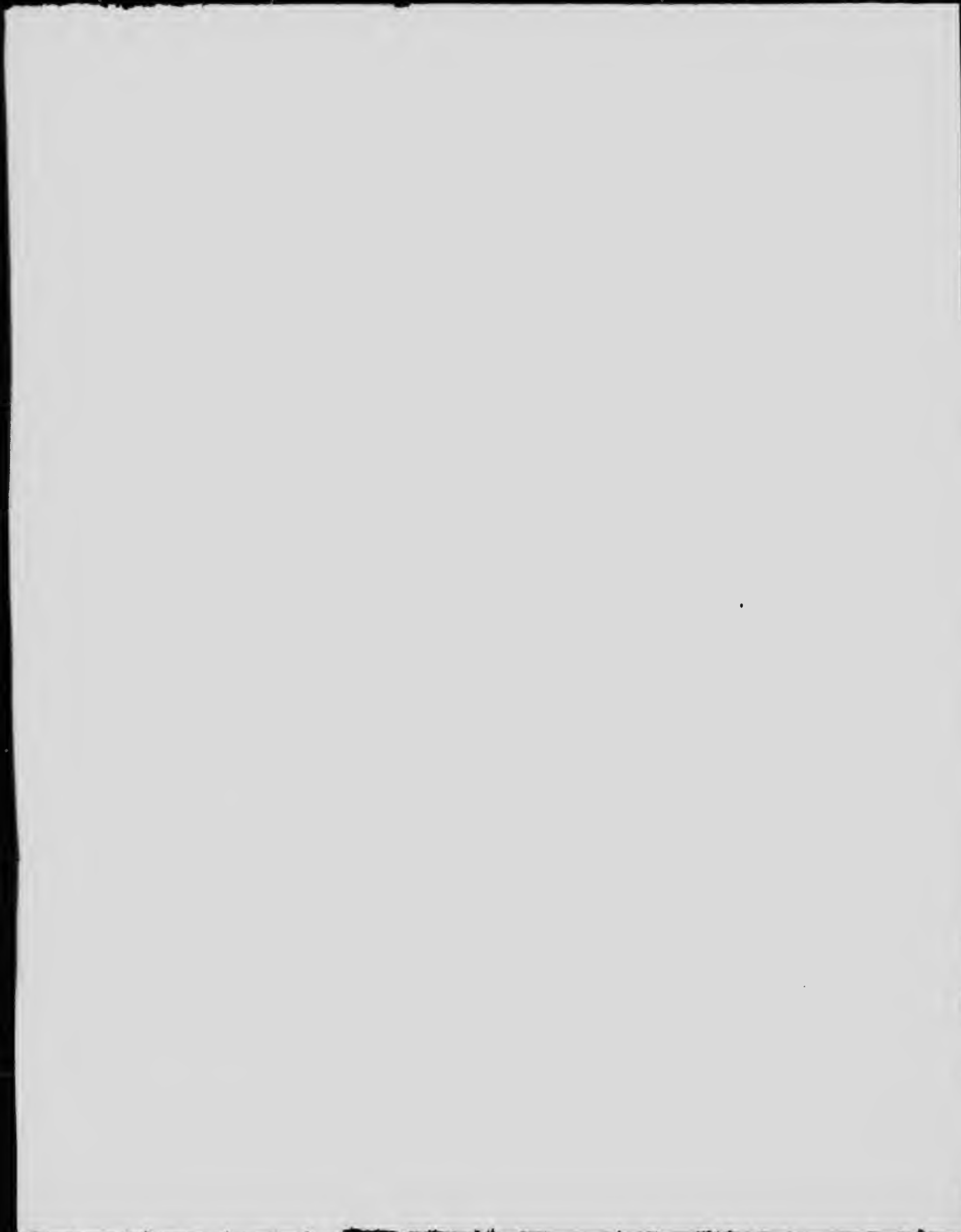
Та й не Волох,—так тільки: Є, колісь у Володци, а люди й зовуть Волохом—і сам не знаю, за-що.

Запорожці.

Ну, та дарма; ути ще яку-небудь! А ну лишень про батька Максима ушквар!

„Літа орез, літа спай
По-під небесами,—
Гуля Максим, гуля батько
Степами, лісами.

Гайдамака.

Та не голосно, щоб не почула старшина.

Запорожець.

А що нам ваша старшина? Почує, так послуха, коли має чим слухати, та й годі! У нас один старший—батько Максим; а він як почує, то ще карбованця дасть. Співай, старче божий, не слухай його!

Гайдамака.

Та воно так, чоловіче; я це й сам знаю, та ось що: не так пани, як підданки, або—поки сонце зійде, то роса очі виїсть.

Запорожець.

Брехня! Співай, старче божий, яку знаєш, а то й дзвона не діждемо,—поснемо.

Гуртом.

Справді, поснемо: співай яку-небудь!

Кобзар (співає).

»Літа орел, літа сизий
По-під небесами,—
Гуля Максим, гуля батько
Степами, лісами.
Ой літає орел сизий,
А за ним орлята;
Гуля Максим, гуля батько,
А за ним хлопята:
Запорожці ті хлопята,
Сини його, діти.
Поміркує, загадає,
Чи бити, чи пити,
Чи танцювать, то й ушкварять,
Аж земля трясеться;
Заспіває—заспівують,
Аж лихо сміється.
Горілку, мед не чаркою,
Поставцем черкас,
А ворога, заплочившись,
Катя, не минає.
Оттакий-то наш отаман,
Орел сизокрилий!
І воює, і гарцює
З усієї сили.
Нема в його ні оселі,
Ні саду, ні стаю...
Степ і море—скрізь битий шлях,
Скрізь золото, слава.
Шануйтеся-ж, вражі Ляхи,
Скажені собаки:
Йде Залізняк Чорним шляхом,
За ним гайдамаки.»

Запорожець.

Отсе то так! Вчистив, нічого сказати: і до-ладу

і правда. Добре, далєбі добре! Що хоче, то так і втне.
Спасибі, спасибі!

Гайдамака.

Й щось не второнав, що він співав про гайдамаків.

Запорожець.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось що він співав: щоб Ляхи погані, скажені собаки, калялись, бо йде Залізняк Чорним шляхом з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різати...

Гайдамака.

І вішать, і мордувать! Добре, сй-Богу, добре! Ну, се так! Далєбі, дав би карбованця, як би був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара вляне, більше мяса буде. Поборгуй, будь ласкав—завтра оддам. Утти ще що-небудь про гайдамаків!

Кобзар.

До гроний я не дуже ласий. Аби була ласка слухати,—ноки не охрип, співатиму; а охрипну—чарочку, другу тії ледащиці-живиці, як то кажуть, та й знову. Слухайте-ж, панове громадо!

»Ночували гайдамаки

В зеленій діброві,
На припоні пасли коні,
Сідлані, готові.
Ночували Ляшки-панки
В будинках з жидами,
Напилися, простяглися,
Та й...»

Громада.

Цить лишень! Здається, дзвонять. Чуєш?... ще раз... о!

Кобзар.

Задзвонили, задзвонили!
Пішла луна гасм.
Ідіть же ви та моліться
А я доспіваю.
Повалили гайдамаки,
Аж стогне діброва;
Не повезлі, а на плечах
Чумацькі воліві
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волох знову:

»Ночували гайдамаки
В зеленій діброві...»
Шкандибас, курникас,
І гич не до речі.
—»Ну лиш нншу, старче божий!«
З возами на плечах
Кричать йому гайдамаки.
—»Добре, хлопці, пате!
Оттак! оттак! добре, хлопці!

А ну те, хлопята,
Ушкваримо!»

Земля гветься,
А вони з возами
Так і різуть.

Кобзар грав,
Додає словами:

Ой гоп таки-так!
Кличе Гацдю козак:
«Ходи, Гацдю, пожартує!
«Ходи, Гацдю, поцілуй!
«Ходім, Гацдю, до пона
«Богу допомогтея;
«Нема жита ні снопа -
Вари варениці!»
Оженився, закурився:
Щого немає;

У рідниці ростуть діти
А козик співає:
«По хаті ти ни ни,
«А по сінях ти ни ни,
«Вари, жінко, лини!»
«Ли-ни-ни, ти-ни ни!»

— «Добре! добре! ще раз! ще раз!»
Кричать гайдамаки.

— Ой гоп того дива!
Наварили Лихи пива,
А ми будем шикувати,
Ляшків папків частувати.

Ляшків папків почастуєм,
З папьяками пожартуєм.

Ой гоп таки-так!

Кличе панну козак:
Пашо, пташко моя!

«Пашо, доле моя!
«Не соромся, дай рученьку,
«Ходім погуляймо;
«Нехай людям лихо спиться,
«А ми заспіваймо!

«А ми злспіваймо,
«А ми посідаймо,
«Пашо, пташко моя!
«Пашо, доле моя!»

— «Ще раз, ще раз!»

«Як-би таки, або так, або сляк,
Як-би таки запорожський козак!
Як-би таки молодий, молодий,
Хоч по хаті-б поводив, поводив!
Страх мені не хочеться
З старим дідом морочиться!
Як би таки...»

— «Ну цу, скажені, скаменіться!
Бач, розходилися! А ти,
Стара собако, де б молилася,
Верзеш тут погань! От чорти!»

Кричить отаман.

Опилились;
Аж церков бачать: дяк співа,

Горе, горе!
Молітеся, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть,—

1875

Поли з кадлами, з кропилом;
Громада—ніби нежита,
А ні телень...

По-між водами
Поли з кропилами пішли;
За ними корови неслі,
Як на великдень пад пасками.

—«Моліться, браті, моліться!»
Так благочинний почина:
«Кругом святого Чигриня
Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпинаць.
А ви Україну ховайте:
Не дуйте матері не дайте
В руках у ката пропадать!
Од Конашевича і досі
Пожар не гасне, люди мруть,
Конають в тюрмах, голі, босі...
Діти нехрещені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата,
Землі козацької краса,
У Ліха вляне, як перш мати,
І непокрита коса
Стидóm січеться; карі очі
В неволі гаснуть; розкувать
Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромиться конать
В армі у Ліха... Горе, горе!
Моліться, діти! Страшний суд
Ляхи в Україну несуть,—
І заривають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Остришчина стоїть
Хоч-би убога могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мёртвого спалили.

До той Богуи, де та зіма?
Ингул?) що-зіму замерзав,—
Богуи не встане загатить
Шляхетським трупом. Лях гуляє;
Нема Богдана—червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний,—
Нема журбу з ким поділити.
І Альта плаче: «Тяжко жити!
Я сохну, сохну...»

Де Тарас?
Нема, не чуть,—не в батька діти!
Не плачте, братія: за нас
І душі праведних, і сила
Архистратига Михаїла.
Не за горами кари час.
Моліться, братія!»

Молитись,
Молитись щиро козак,—
Як діти, щиро; не журились,
Гадали тес... а зробилось—
Над козаками хусточки.

Одно добро, одна слава—
Біліс хустина,
Та й ту знімуть...

А діякон:

—«Нехай ворог гине!
Беріть пожі! Освятити!»
Аж серце холоде.
Ударили в дзвони;
Рече гасм; «освятити!»
Освятити, освятити!
Гине шляхта, гине!
Розібрали, заблнцали
По всій Україні.

Треті півні.

Ще день Україну катували
Ляхи скажені; ще один,
Один останній сумували
І Україна і Чигрин.
І той минув, день Маковія,
Велике свято в Україні.
Минув,—і Лях, і Жидовин
Горілки, крові увисались,
Кляли схимата, розпинали,
Кляли, що нічого вже вийти
А гайдамаки мовчки ждали.
Поки поганці ляжуть спати.

Лягли і в голови не кляли,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
Ще лічать грешні, у ночі
Без світла лічать барани.
Щоб не побачили злі люди,
І ті на золоті лягли,
І сном печетим задрімали.

Дрімать, на віки бодай задрімалі!
А тим часом місяць пливє оглядати
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люди, що вони моторять,
Щоб Богові в раціх тез розказать.
Світити білолицій на всю Україну,
Світять.— а чи бачить мою спротиву,

Оксану в Вільшани, мою сироту?
Де її мордують, де вона воркує?
Чи знає Ярема? Чи знає, чи чує?
Побачимо потім, а тепер не ту.
Не ту заспваю, пішої заграю:
Лихо, не дівчата, буде танцювать,
Недолю співаю козацького краю:
Слухайте-ж, щоб дітям потім розказать,
Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вмiла в добрі панувать.

Гомонiла Україна,
Довго гомонiла,
Довго довго кров степами
Текла, червонiла.
Текла, текла, та й висохла.
Стени зеленiють;
Дiди лежать, а над ними
Могили синiють.
Та що з того, що високi?
Нiхто їх не знає.
Нiхто щиро не заплаче,
Нiхто не згадає.
Тiльки вiтер тихесенько
Новiс над ними,
Тiльки роси ранесенько
Сльозами дрiбними
iх умiють. Зiйде сонце,

Осушить, пригріє;
А онуки? Їм байдуже,
Жито панам сіють!
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонта могила?
Мученика праведного
Де похоронили?
Залізник де, душа шпра,
Де одпочивас?
Тяжко—важко! Кат панус,
А їх не згадають.

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,—
Довго довго кров степами
Текла червоною.
І день і ніч гвалт, гармати;
Земля стогне, гнеться;
Сумно, страшно, а згадаєш—
Серце усміхнеться.

Місяцю мій ясний! З високого неба
Сховайся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось
І Альту, і Сену: і там розлилось,
Не знає за що, крові широкес море.
А тепер що буде? Сховайся ж за гори;
Сховайся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакати!

Сумно, сумно серед неба
Сяс білолиций.
По-над Дніпром козак іде,
Може з вечорниці.
Смутний іде, невеселий,
Ледве несуть ноги.
Може, дівчина не любить
За те, що убогий?

І дівчина його любить,
Хоч лата на латі;
Чорнобривий, а не згине,
То буде й багатий.
Чого-ж смутний, невеселий
Іде, чуть не плаче?
Якусь тяжку недоленьку
Віщує козаче,
Чуле серце, та не скаже,
Яке лихо буде.

Мине лихо...
Кругом його
Мов вимерли люде.

А-ні півня, ні собаки,
Тільки із-за гаю
Деся далеко сіроманці
Вовки завивають.

Байдужі! Іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вільшану на досвітки,—
До Ляхів поганих
У Черкаси.

А там третій
Півень заспіває.
А там... а там... йде Ярема,
На Дніпр поглядає.

«Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крові! Ще понесеш, друже!
Червонов ти спис, та не напоїв;
А сю ніч упеться; пекельнес свято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато, багато
Шляхетської крові. Козак оживе!
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинеться доля, козак заспіва:
«Ні жиди, ні Ляхи!»

А в степах України—
Даї то Боже милий—блисне булав!»

Так думав, ідучи в латаній свитині,
Сердега Ярема з священним в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій
Підняв горі-хвилі, а в очеретах
Реве, стогне, завиває,
Лози пагінає;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирає.
Іде собі наш Ярема,
Нічого не бачить;
Одна думка усміхнеться,
А друга заплаче.
«Там Оксана, там весело
І в сірій свитині;
А тут, а тут... що ще буде?
Може, ще загинув!»

А тим часом з-за байраку
Півень «кукуруку!»

«А, Черкаси! Боже милий,
Не вкортити віку!»

Червоний бенкет.

(Із життя)

Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні;
Закричали гайдамаки:
«Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! Погуляєм
Та хмару нагрієм!»
Зайнялася Смілянщина, —
Хмара червої;
А найперша Медведівка
Небо нагріє.
Горить Сміла—Смілянщина
Кровю підливає,
Горить Корсунь, горить Ізпів,
Чигирин, Черкас;
Чорним шляхом заналало,
І кров поливало
Аж у Умань.

По Поділля
Гонга бенкетує,
А Залізняк в Смілянщині
Дамаску гарує.
У Черкасах, де й Ярема
Пробує святий.
—«Оттак, оттак! Добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!»

— На базарі
Залізняк гукає.
Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють.
А Ярема—страшно глянуть—
Що три, по чотири
Так і кладе.

«Добре, сину!
Матері їх хиря!
Оттак, оттак! В раю будеш,
Або есаулом.
Гуляй, сину! Пу те, діти!»

І діти мавпузи
По горницях, по коморах,
По льохах, усюдя;
Всіх уклали, ще забрали.

—«Тепер, хлопці, буде!
Утомилась, одпочиньте!»

Уліні, базари
Крились труном, илии кровю.
«Мало клятви кари!
Ще раз гроба перемучить,

—»Стривай лишень:
Пилип Галайдою!»

Щоб не повставали —
Нехрещені, клятві душі!
На базар збірались
Гайдамаки.

Іде Ярема,
Залізник гукає:
»Чуси, хлопче? Ходи сюди!
Не бійсь, не влякаю.«
»Не боюся! Зивши шапку,
Став, мов перед паном.
»Відкіля ти? Хто ти такий?«
»Я, пане, з Вільшани.«
»З Вільшаної, де титари
Пси замордували?«
»Де? Якого?«

—»У Вільшаній...
І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли знавш...
»Дочку... у Вільшаній?«
»У титаря, коли знавав.«
»Оксано, Оксано!
Ледве вимовив Ярема,
Та й упав додолу.
»Еге! ось що... Шкода хлопця!
Провитри, Миколо!
Провітрився.—

»Батьку! брате!
Чом я не сторукий?
Дайте ножа, дайте силу,
Муки Ляхам, муки!
Муки страшної, щоб некло
Тряслося та мліло!
»Добре, сину, ножі будуть
На святе діло.
Ходім з нами у Лисянку
Ножі гартувати!
»Ходім, ходім, отамане!
Батьку ти мій, брате
Мій сдиний! На край світа
Полечу, достапу,
З пекла вирву, отамане...
На край світа, пане...
На край світа, та не найду,
Не найду Оксани!
—»Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? Я не знаю.«
—»Яремою.«
—»А прізвище?«
—»Прізвища не маю!
—»Хіба байстрюк? Без прізвища...?
Запиши, Миколо,
У ресстер! Нехай буде...
Нехай буде Голій!
Так і пиши!»

—»Ні, погано!
—»Ну, хіба Бідою?«
—»І це не так.«
—»Стривай лишень:
Пиши Галайдою!
Записано.
—»Ну, Галайдо,
Поїдем гуляти!
Найдеш долю. А не найдеш...
Рушайте, хлопята!»

І Ярема дали коня
Зайвого з обозу.
Усміхнувся на воронім,
Та й знову у сльози.

Віїхали за царину;
Палають Черкаси...
—»Чи всі, діти?«
—»Усі, батьку!
—»Гайда!»

Простяглася
По діброві во над Дніпром
Козацька ватага.
А за ними кобзар Волох
Переваги-ваги
Шкандибає на конюку,
Козакам свіває:
»Гайдамаки, гайдамаки!
Залізник гуляє.«

Поїхали. А Черкаси
Палають, палають.
Байдужі! Ніхто й не гляне!
Сміються та лають
Кляту шляхту; хто балака,
Хто кобзаря слуха.
А Залізник повереду
Нашорошив уха,
Іде собі, люльку курить,
Нікому пі слова;
А за ним німий Ярема.
Зелена діброва
І темний гай, і Дніпр дужий,
І високі гори,
Небо, зорі, добро, люди
І лютеє горе—
Все пропало, все!

Нічого
Не знає, не бачить,
Як убитий. Тяжко йому,
Тяжко, а не плаче.
Ні, не плаче: змія люта

Жадна випиває
Пого сльози, давить душу,
Серце роздирає.

«Ой ви сльози, дрібні сльози!
Ви змісте горе:
Змийте його! Тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане!
Занапастить хіба душу?
Оксано, Оксано!
Де ти? де ти? Подивися,
Моя ти єдина!
Подивися на Ярему!
Де ти? Може, гине;
Може, тяжко клеє долю,
Клеє, умирає,
Або в пана у кайданах
У склепу конає!
Може, згадує Ярему,
Згадує Вільшану;
Може, каже: «обнімосьь,
На віки зомлієм,
Мій соколе! Нехай Ляхи
Знищуються!»

Біє,
Віє вітер у Лиману,
Где тоне в полі,

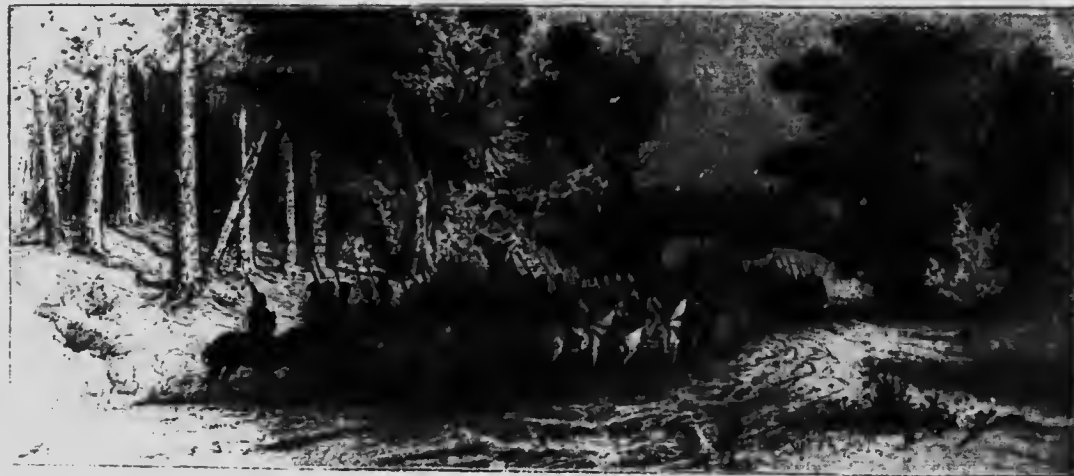
І дівчина похилиться,
Куди гніе недоля,
Посумує, пожуриється,
Забуде і, може...
У жупані сама пані,
А Лях...

Боже, Боже!
Карай неклем мою душу,
Вилий муки море,
Розбий кару надо мною!
Та не таким горем
Карай серце! Розірветься.
Роспадеться камінь!
Доле моя, серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти ділася, поділася?

І хлинули сльози;
Дрібні дрібні полилися:
Де вони вилілися?
А Залізник гай амакам
Велить опинитись:

— «У ліс, хлопці! Вже світає,
І коні пристали;
Попасемо!»

І тихенько
У ліс та й сховалась

Гупалівщина.

Зійшло сонце. Україна
 Де палала, тліла,
 А де шляхта, запершися,
 У будинках мліла.
 Скрізь по селах шибениці:
 Навішано трупу
 Тільки старших, а так шляхта
 Купою на купі
 На улицах, на розпутьях;
 Собаки, ворони
 Ідять шляхту, кляють очі,
 Ніхто не боронить.
 Та й нікому: осталися
 Діти та собаки;
 Жінки навіть з рогачами
 Пішли в гайдамаки.

Оттакє то було лихо
 По всій Україні!
 Гірше некла... А за-віщо,
 За-що люди гинуть?
 Того-ж батька, такі ж діти,
 Жити-б та брататься!
 Ні! не вміли, не хотіли!
 Треба роз'єднатсья!
 Треба крови, брата крови,
 Бо задро, що з брата
 Є в коморі і на дворі,
 І весело в хаті!
 «Убєм брата! Спалим хату!»—
 Сказали, і сталось.
 Все-б, здасться! Ні, на кару
 Сироти остались.—

В сльозах росли, та й вирости,
 Замучені руки
 Розв'язались, і кров за кров,
 І муки за муки!
 Болить серце, як згадаєш:
 Старих Славян діти
 Впились кровю. А хто винен?
 Ксьондзи, сзуїти

Мандрували гайдамаки
 Лісами, ярами,
 А за ними і Галайда
 З дрібними сльозами.
 Вже минули Воронівку,
 Вербівку, в Вільшану
 Приїхали.

— «Хіба спитать,

• Спитать про Оксану?
 Не питаю, щоб не знали,
 За-що пропадаю.»
 А тим часом гайдамаки
 Й Вільшану минають.
 Питається у хлопчика:
 «Що, титаря вбили?»
 «Ба ні, дядьку; батько казав,
 Що його спалили
 Отті Дяхи, що там лежать,
 І Оксану вкрали;
 А титаря на цвинтарі
 Вчора поховали.»

Не дослухав... «Неси, коню!»
 І повіди кинув.

«Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодні, коли й умру,
З домовини встану
Шукать тебе.

Серце моє!
Оксано, Оксано!
Де ти?»

Замовк, зажурився,
Поїхав ходою.
Тяжко йому, сіромасі,
Боротись з нудьгою.

З шляху повернули,
Наганяють шв на рубка:
Хлонць у свитини
Полатаній, у постолах,
На плечах торбища.
«Гей, старчени! Стривай лишень!»
«Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака.»
— «Який же поганий!
Відкаля ти?»
— «З Кирилівки»
«А Будища знаєш?
І озеро коло Будищ?»

Догнав своїх. Боровиків
Вже хутір минають:
Корчма тліє в стодолю
А Лейби немає
Усміхнувся мій Ярема,
Тяжко усміхнувся:
«Оттут, оттут позавчора
Перед Міндом гнувся,
А сьогодні!...»

Та й жаль стало,
Що лихо минуло.
Гайдамаки по над яром

«І озеро знаю, —
Оттам воно; отсим яром
Втрапите до него»
«Що, сьогодні Ляхів бачив?»
«Ніде ні одного!
А вчора було багато. —
Вінки не святити,
Не далі Ляхи проклаті.
За те їх і били!
І я, й батько святим ножем;
А мати не адука,
А то й вона б...»

— «Добре, хлопче!
Ось на ж тобі, друже,
Сей дукачик, та не згуби!»

Узяв золотого,
Подивився:

— «Спасибі вам!»
— «Ну, хлопці, в дорогу!
Та чусте? Без гомону!
Галайдо, за мною!
В отсім яру є озеро
Й ліс по під горою.
А в лісі скарб.

Як приїдем,
То щоб кругом стали,
Скажи хлопцям!

Може льохн
Стерегти осталась
Яка погань»

Приїхали,
Стали кругом ліса;
Дивляться: нема нікого.
— «Ту їх до сто біса!
Які груші уродили!
Збивайте, хлопята!
Швидче, швидче! Оттак, оттак!»

І конфедерати
Посицалися до долу,
Груші гнилобокі.
Позбивали, упорались;
Козакам нівроку!
Найшли льохн, скарб забрали,
У Ляхів кишені
Потрусили, та й погягли
Карати мерзених
У Лисянку.

Бенкет у Лисянці.

(Старосвітський будинок.)

Смеркалось

Із Лисянки

Кругом засвітило;
Ого Гонта з Залізником
Льольки закурили,
З гайдамаками

Аж страшно!

І в печлі не вміють
Оттак курить! Гнилий Тивич
Кровю червоною,
Шляхетською, жидівською,
А над ним палають
І хатини і будинки
Мов дола гаряч
Вельможного й неможного
А серед багню
Стоїть Гонта з Залізником,
Кричать

«Ляхам карі!»

Карі Ляхам, щоб каялись!
І діти карать
Стогнуть, плачуть, оден просить,
Другий проклинає;
Той молиться, свовідає
Грехи перед братом,
Уже вбитим

Не мплують,—

Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду
Шляхтяночки й жидівочки
Тече кров у воду.
Ні каліка, ані старий,
Ні мала дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години!—
Всі полягли, всі покотом,
Ні душі живої
Не осталось у Лисянці.
А пожега удвоє
Розгорівся, розпалався
До самої хмарн.

А Галайда, знай, гукає:

«Карі Ляхам, карі!»
Мов скажений, мертвих ріже,
Мертвих віша, палить.
«Дайте Ляха, дайте Жиди!»
Мало мені, мало!
Дайте Ляха, дайте крові
Наточить з поганих!
Крови море.. мало моря!
Оксано, Оксано!»

Так Галайда кричить, гука
Ляхів по пожару.
А тим часом гайдамаки
Столи вздовж базару
Поставили, несуть страгу,
Де щό запопали,
Щоб за-світла повечерять.
»Гуляй!« загукали.

Вечеряють, а кругом їх
Пекло червоніє.
У полумі, повішані
На кроквах, чорніють
Панські трупи.

Горять крокви
І падають з ними.
»Пийте, діти! Пийте, лийте!
З панами такими,
Може, ще раз зострінемось,
Ще раз погуляєм!«
І поставець одним духом
Залізник черкас.
»За прокляті ваші трупи,
За душі прокляті
Ще раз випю. Пийте, діти!
Випем, Гонто, брате!«
»Пострівай, я дожидаю,
Що Ляхи прокляті...«
Ярема встав:

— »Які Ляхи?«
»Отто-бо завзятий!
Пий горілку, мій голубе!
— »Які Ляхи, брате?«
— »По тім боці, у будинку
Заперлись прокляті.«
— »Розвіємо!« — »Шкода муру
Старосвітська штука!
А ще гірше, Богданові
Мурували руки!«
— »Богданові? Шкода, шкода
Гетьманської праці!«
— »Я послав сказать проклятим,
Щоб видали Паца:
Помилую! Не видадуть—
Порох засипаю...
Потайники вже зроблені...«
— »І Ляхи гуляють?
Лічать зорі? Добре, брате!
А поки що буде,
Випем чарку!«—

»Добре, випем!«
»Пийте, добрі люде!
Та не дуже, бо ще, може,
Не кінчили карн!«
— »Не кончили!... Пийте, бийте!
Грай, співай, кобзарю!

Не про дідів, бо незгірше
Й ми Ляхів карасм;
Не про лихе, бо ми його
Не знали й не знаєм.—
Веселої утти, старче,
Щоб земля ломилась,
Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась.»

Кобзар (грас й приспівує):

»Од села до села
Танці та музики:
Курку, яйця продала,
Куплю черевини!
Од села до села
Буду танцювати:
Ні корови, ні вола,
Осталася хата.
Я оддам, я продам
Кумові хатину,
Я куплю, я зроблю
Яточку під тинном;
Торгувать, шинкувать
Буду чарочками,
Танцювать та гулять
Таки з парубками.
Ох ви, дітки мої,
Мої голубята!
Не журіться, подивіться.
Як тащюс мати!
Сама в найми піду,
Діток в школу оддам,
А червоним черевичкам
Таки дам, таки дам!«

»Добре! добре! Ну, до танців,
До танців, кобзарю!«
Сліпий вшкварив.

Навприсядки
Пішли по базару
Земля гнеться...

»Ну-мо, Гонто!«
»Ну-м, брате Максиме!
Ушкваримо, мій голубе,
Поки не загнем!«

»Не дивуйтеся дівчата,
»Що я обідрався;
»Бо мій батько робив гладко,
»То й я в його вдався.«

— »Добре, брате! Єй-же Богу!
»А ну ти, Максиме!
»Пострівай лиш!«

»Оттак чини, як я чиню:

»Люби дочку аби чню,
»Хоч попову,
»Хоч дикову,
»Хоч хорошу мужикову!»

Всі танцюють, а Галайда
Не чує, не бачить;
Сидить собі кінець стола,
Тяжко-важко плаче.
Як дитина.

Чого б, бач ся?

В червонім жупані,
І золото, і слава є..
Та нема Оксани!
Щі з ким долю поділити,
Щі з ким заспівати!
Оден оден сиротою
Мусить пронадати!

Недолюди!

Тепер заховались
За мурами, та дивитесь,
Як Жиди копають,
Браги ваші!

А Оксана

В вікно поглядас
На Лислику засвічену.
»Де то мій Ярема?»
Сама думас.

Не знає,

Що він коло неї,
У Лисянці,—не в свитині.
В червонім жупані,
Сидить оден та думас.
»Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
Приборкана, плаче?»
Тяжко йому!

А того, того й не знає,
Що його Оксана
По тім боці за Тікчем
В будинку з панями,
З тими самими Ляхами,
Що замордували
Йї батька.

А із яру

В киреї козачій
Хтось крадеться.
— »Хто ти такий?»
Галайда питає.
— »Я посланець пана Гонти.
Нехай погвляє,

Всі танцюють, а Галайда
Не чує, не бачить;
Сидить собі кінець стола,
Тяжко-важко плаче.

Я підожду.»
— «Ні, не діждеш,
Жидівська собако!»
— «Ховай Боже! Який я Жид?
Вачиш? Гайдамака!
Ось царщина копійка,
Хіба ти не знаєш?»
— «Знаю, знаю!» і свячений
З халяви виймає.
— «Признавайсь, проклятий Жиде:
Де моя Оксана?»
Та й замахнувся.

— «Ховай Боже!...
В будинку... з панамі...
Вся в золоті...»
— «Виручай же!
Виручай, проклятий!»
— «Добре, добре... Які-ж бо ви,
Яremo, завзяті!
Іду зараз і виручу:
Гроші мур ламають
Скажу Ляхам: замість Паца...»
— «Добре, добре! знаю.
Іди швидче!»
— «Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів-упруга, а там нехай!
Ідіть же, гуляйте!...
Куди везти?»

— «В Майданівку
В Майдашівку,— чуєш?»
— «Чую, чую.»
І Галайда
З Гонтою танцює.
А Залізняк бере кобзу:
«Потапцюй, кобзарю!
Я заграю.»
Навприсядки
Сліпий по базару
Оддирає постоломи,
Додає словамп:

«На-вгороді постирнак, постирнак;
Чи я-ж тобі не козак, не козак?
Чи я-ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я-ж тобі черевичків не куплю?
Куплю, куплю, чорнобрива,
Куплю, куплю того дива.
Буду, серце, ходить,
Буду, серце, любить.»

«Ой гоп-гопака!
Полюбила козака,
Та рудого, та старого—
Лиха доля така!
Іди-ж, доле, за журбою,
А ти, старий, за водою!
А я—так до шинку.»

Поки хлопята танцювали,
Ярема з Лейбою прокralись
Аж у будинок, в самий льох;

Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льоху, та й полинув
У Лебедин...

Лебедин.

«Я сирота з Вільшаної,
Сирота, бабуся!
Батька Ляхи замучили,
А мене—боюся,
Боюсь згадати, моя сиза!—
Узялі з собою.
Не роспитуй, бабусенько,
Що було зо мною.
Я молилась, я плакала,
Серце розривалось,
Сльози сохли, душа мерла.
Ох! як-би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що обійму знову,
Вдвоє, втрое втерпіла
За одне слово!
Вибачай, моя голубко!
Може я грішила?
Може, Бог за те й карає,
Що я полюбила...
Полюбила стає високий
І каріє очі,
Полюбила, як уміла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за батька
Молилась в неволі,
Ні, бабуся, а за його,
За милого долю.
Карає, Боже! Твою правду
Я втерпіть мушу.
Страшно сказати: я думала

Занапастити душу.
Як-би не він,—може б... може,
І занапастила.
Тяжко було! Я думала:
О Боже мій милій!
Він сирота, хто без мене
Його привітає?
Хто про долю, про недолю,
Як я, розпитає?
Хто обійме, як я, його?
Хто душу поваже?
Хто сироті убогому
Люблю тебе скаже?
Я так думала, бабуся,
І серце сміялось:
Я сирота, без матері,
Без батька осталась,
І він оден на всім світі
Мене вірно любить;
А почує, що я вбилась,
То й себе погубить.

Так я думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема його, не прибуде!

Одна я осталась...»

Та й заплакала.
Черниця,
Стоя коло неї,

»Я сирота з Вільшаної,
Сирота, бабуся!
Батька Ляхи замучали,
А мене—боюся,
Боюсь згадати, моя сирота—
Узялі з собою.

Зажурилась. »Бабусенько!
Скажи мені: де я?»
»В Лебедні, моя кташко!
Не вставай ти хвора.«
»В Лебедні? Чи давно я?»
»Ба ні, позавчора.«
»По-за-вчора?...

Стривай, стривай!...

Пожар над водою...
Жид будинок, Майданівка...
Зовуть Галайдою...«

»Галайдою Яремою
Себе називас
Той, що привіс.«

»Де він, де він?

Тепер же я знаю!...«

»Через тиждень обіцявся
Прийти за тобою.«

»Через тиждень?
Раю мій, покою!
Бабусенько, минулася
Лихая година!
Той Галайда—мій Ярема!...
По всій Україні
Його знають. Я бачила,
Як села горіли;
Я бачила: кати Ляхи
Трусилися, мліли,
Як хто скаже про Галайду.
Знають вони, знають,
Хто такий і відкиля він,
І кого шукає!
Мене шукав, мене найшов,
Орел сизокрилий!
Прилітай же, мій соколе,
Мій голубе сизий!
Ох, як весело на світі,
Як весело стало!
Через тиждень? Бабусенько?...
Ще три дні осталося.

Ох, як довго!...

»Загрібай, мамо, жар, жар,
»Буде тобі дочки жаль, жаль...«

Ох, як весело на світі!
А тобі, бабусю,
Чи весело?»

—»Я тобою,

Пташко, веселюся.«

»А чом же ти не співаєш?»

»Я вже одспівала...
Піду, дівонять до вечерні.«

Оксана осталась;
Пожурилась, усміхнулась,
Пала на коліна
І молилась за Ярему
Щиро, як дитина.

Через тиждень в Лебедні
У церкві співали:
»Ісаія ликуй!«

В-ранці

Ярему вінчали;
А в-вечері мій Ярема
(От хлопець звичайний!),
Щоб не сердить отамана,
Покинув Оксану:
Ляхів конча. З Залізником
Весілля справляє,
В Уманщині, на пожарах.
Вона виглядає;
Вона виглядає;
Виглядає, чи не їде
З боярами в гості—
Перевезти із келії
В хату на помості.

Не журися, сподівайся
Та Богу молися!
А мені тепер на Умань
Треба подивиться.

Гонта в Умані.

Хвалялися гайдамаки,
На Умань ідучи:
«Будем драти, пане брате,
З витавки ошукати»

Минають дні, минає літо,
А Україна, знай, горить,
По селах плачуть голі діти
Батьків немає.

Шелестить
Пожовкле листя по діброві,
Гуляють хмари, сонце снить;
Іде не чуть людської мови;
Звір тільки вніс, іде в село,
Де чує трупи.

Не ховали,—
Вовків Ляхами годували,
Аж поки снігом занесло
Огрізки вовчі.

Не сплигла хуртовина
Пекельної карі
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожезі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рястом,
Барвінком покрила;
І на горах жайворонок,
Солов'ї в гаї
Землю, урану весною,
Вранці зустрічають..

Рай — а й годі!

А для кого?

Для людей...

А люди?

Не хотять на його й глянути,
А глянуть—огудати.
Треба кровю доманувати,
Освітить в каром,
Сонця мале, місяця мало
І вогню хмарного мало

Немає мале

Львівсько

Учешто в Україні

Добра, а не мала?

Чесні, вудні диве

Не сплигла в сна крові,
Ні вості людської.
Тяжко глинуть, а згадаєм —
Так було і в Тарасі,
Так і буд

І гайдамаки

Гуляють;

Де ж земля горить;

живає.

Сим собі спина

Аж ось ведуть гандамаки
Ксюнда езуїта
І двох хаппіа.
-- «Гонто, Гонто!
Отсе твої діти!

На всю Україну;
Хоч не рідний син Ярема,
А щпра дитина.
Максим ріже, а Ярема
Не ріже—лютус:
З ножем в руках, на пожарах
І днює й ноче.
Не мидус, не минає
Ніде ні одного;
За титара Ляхам платить,
За батька святого,
За Оксану...

Та й зомліє,
Згадавши Оксану.
А Залізняк:—»Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляєм!»

Погуляли:
Купою на купі
Од Києва до Умані
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
О півночі; до схід сонця
Умань затопили.
Затопили, закричали:
»Карай Ляха знову!»
Покотились по базару
Кінні »пагодіві»;
Покотились малі діти
І каліки хворі.
Гвалт і галас.

На базарі,
Як посеред моря
Кривавого, стоїть Гонто
З Максимом завзятим.
Кричать у-двох:
— »Добре, діти!
Оттак їх проклятих!»

Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза єзуїта
І двох хлопців.
— »Гонто, Гонто!
Отсе твої діти!
Ти нас ріжеш—заріж і їх:
Вони католики!
Чого-ж ти став? Чом не ріжеш?
Поки невеликі,
Заріж і їх; бо виростуть,
То тебе заріжуть!»...

»Убийте пса! А собачат

Свою заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь!
Що ви? католики?»
»Католики, бо нас мати...«
»Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!»
Зібралась громада.

»Мої діти—католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!
Я присягав, брав свячений
Різати католика!...
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?...«
»Будем різати, тату!»
»Не будете! Не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
Вула не втопила?
Менше-б гріха:

Ви-б умерли
Не католиками!
А сьогодні, сини мої,
Горе мені з вами!
Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!»

Махнув ножем—
І дітий немає!
Попадали зарізані.

—»Тату!» белькотали:
—»Тату, тату! ми не Ляхи!
Ми...« та й замовчали.
—»Поховать хіба?»

—»Не треба!
Вони католики...
Сини мої, сини мої!
Чом ви не великі?
Чом ворога не різали?
Чом матір не вбили,
Ту прокляту католичку,
Що вас породила?...
Ходім, брате!»

Взяв Максима;
Пішли вздовж базару,
І обидва закричали:

»Кари. Ляхам, кари!
І карали.

Страшно-страшно

Умань запалала;
Ні в будинку, ні в костьолі,
Ніде не осталося,—
Всі полягли.

Того лиха

Не було ніколи,
Що в Умані робилося!
Базиліян школу,
Де учились Гонти діти,
Сам Гонта руйнує:

»Ти поїла моїх діток!
Лукас, лотус:
»Ти поїла невеликих,
Добру не навчила...
Валить стіни!»

Гайдамакв

Стіни роззалили;
Розвалили, об каміння
Ксьондзів розбивали,
А школярів у кришці
Живих поховали.

До самої ночі Ляхів мордували,
Душі не осталося.

А Гонта кричить:

»Де ви, подоїди? де ви поховались?
З'їли моїх діток—тяжко мені жити!
Тяжко мені плакати, ні з ким говорити!
Сини мої любі, мої чорноброві!

Де ви поховались?

Крови мені, крові!

Шляхетської крові, бо хочеться пити,
Хочеться дивитись, як вона чорніє,
Хочеться напиться! Чом вітер не віє,
Ляхів не навіє?

Тяжко мені жити,

Тяжко мені плакати! Праведній зорі!
Сховайтесь за хмару, а вас не займав,
Я дітий зарівав!...

Горе мені, горе!

Де я прихплюся?

Так Гонта кричав,

По Умані бігав.

А серед базару,

В крові, гайдамаки ставили столи:
Де що запопали, страви панеслі
І сіли вечерять.

Остання кара,

Остання вечеря!

»Гуляйте, сини!

Пийте, поки пється! Бийте, поки б'ється!
Залізняк гукас: »А ну, навісний,
Ушквар нам що-небудь, нехай земля гнесься,
Нехай погуляють мої козаки!»

І кобзар ушкварив:

»А мій батько орандар,
Чоботар;
Моя мати приха
Та сваха;

Брати мої, соколи,
Привели
І корову із діброви
І намиста нанесли.

А я собі Христа
В намисті;
А па лиштві листа
Та листа,
І чоботи і підкови.
Вийду в-ранці до корови,—

Я корову напою,
Подую.
З парубками постою,
Постою.»

«Ой гоп до вечері!
Замикайте, діти, двері!
А ти, стара, не журись
Та до мене пригорнись!»

А хто такий
У чорній киреї
Через базар переходить?
Став, розрива купу
Ляхів мертвих, шука когось.
Нагнувся, два трупи
Невеликих взяв на плечі
І, по зад базару,
Через мертвих переступа,
Криється в пожарі
За костюлом.

Хто-ж се такий?

Гонта, горем битий,
Несе дітий поховати,
Землею накрити,
Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
Де менше горіло,
Поніс Гонта дітий своїх,

Всі гуляють. А де-ж Гонта?
Чом він не гуляє?
Чому не пе з козаками?
Чому не співає?

Нема йому: тепер йому,
Мабуть, не до неї,
Не до співи!

Щоб ніхто не бачив,
Де він снів поховав
І як Гонта плаче.

Вніс в поле, геть од шляху;
Свячений виїмас,
І свяченим копа яму.
А Умань палає,

Світить Гонті до роботи
І на дітій світить.
Неначе сплять одягнені

Чого-ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде,
Або скарб ховас?
Аж труситься.

Із Умані

Де-де чуть, гукають
Товариші гайдамаки.
Гонта мов не чує,—
Синам хату серед степу
Глибоку будує,
Тай збудував...

Бере снів,

Кладе в темну хату,
І не дивиться, ніби чує:
«Ми не Ляхи, тату!»
Поклав обох, із кишені
Китайку виймас;
Поцілував мертвих в очі,
Хрестить, накривас
Червоною китайкою
Голови козачі.
Розкрив, ще раз подивився...
Тяжко-важко плаче:

«Сни мої, сни мої!
На ту Україну
Подивиться!

Ви за неї—

І я за неї гину.
А хто мене поховас?
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива,
Що ти наробила?
На що мені дітій дала?
Чом мене не вбила?

Нехай вони-б поховали,
А то я ховзю!»

Поцілував, перехрестив,
Покрив, засипас:
«Спочивайте, сни мої,
В глибокій оселі!
Сука-мати не придбала
Нової постелі.
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти,
Та благайте, просить Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарас,
За гріх сей великий!
Простить, сни!»

Я прощаю,

Що ви католики.»

Зрівняв землю, покрив дерном
Щоб ніхто не бачив,
Де полягли Гонта діти,
Голови козачі.
«Спочивайте, виглядайте,—
Я швидко прибуду.
Укоротив я вам віку,
І мені те буде!
І мене вбють... коли-б швидко!
Та хто поховас?
Гайдамаки!... Піду ще раз,
Ще раз погуляю!»

Пішов Гонта, похилившись;
Іде, спотикнеться.
Пожар світить, Гонта гляне,
Гляне—усміхнеться.
Страшно, страшно усміхався,
На степ оглядався,
Утер очі...

Тільки мріє

В диму, та й сховався.

А. Родченко.

Столітні очі, як зорі, сіяли.
А слово за словом сміялось, лилось:
Як Дяхи конали, як Сміла горіла
Сусіди од страху, од жалю німіли,

Епілог.

Давно те минуло, як, мала дитина,
Сирота в рядині, я колись блукав
Без свити, без хліба, по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.
Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили.

Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло
Молодеє лихо! Як-би ти вернулось—
Проміняв би долю, що маю тепер
Згадаю те лихо, степи ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю...
Дідусь ще гуляв, а батько вже вмер.
Бувало, в неділю, закривши Мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта Ляхів покарав...
Столітні очі, як зорі, сіяли,
А слово за словом сміялось, лялось.
Як Ляхи конали, як Сміла горіла.

Сусіди од страху, од жалю пімили,
І мені, малому, не раз довелось
За титара плакати.

— І ніхто не бачив,

Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її унукам тепер розказав!

Вибачайте, люди добрі,
Що козацьку славу
Так навмання розказую,
Без книжньої справи.
Так дід колись розказував,
Нехай здоров буде!
А я за ним...

Не знав старий,

Що письменні люди
Тії речі прочитають.
Вибачай, дідусю,—
Нехай лають!

А я поки

До своїх вернувся,

Та доведу вже до краю,
Доведу,—спочину,
Та хоч крізь сон подивлюся
На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З святими ножами,

Поховали, насипали
Високу могилу;
Заплакали, розійшлися,
Відкляк взялися.
Оден тільки мій Ярема
На хві похилився,

На ті шляхи, що я міряв
Малymi ногами.

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською
Кровю напували
Україну, та й замовкли:
Ножі пощербили.
Нема Гонти, нема йому
Хреста, ні могили.
Буйні вітри розмахали
Попіл гайдамаки,
І нікому помолитись,
Нікому заплакати!
Оден тільки брат названий
Оставсь на всім світі;
Та й той почув, що так страшно
Некельній діти
Його брата замучили,—
Залішняк заплакав
В перше зроду; слези не втер,
Умер неборака
Нудьга його задавила
На чужому полі,
В чужу землю положила:
Така його доля!
Сумно-сумно гайдамаки
Залізную силу

Стояв довго.—

»Спочинь, батьку,

На чужому полі!
Бо па своїм нема місця,—
Нема місця волі...
Спи козаче, душе щира!
Хто небудь згадає.»

Пшов степом сіромаха,
Сльози утирає.
Довго довго оглядався,
Та й не видно стало;
Одна чорна серед степу
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки
Україні жито,
Та не вони його жали.
Що мусим робити?
Нема правди, не вироста,—
Кривда повиває...
Розійшлися гайдамаки,
Куди який знає:
Хто до-дому, хто в діброву,
З ножем у халляві,
Жидів кінчать.

Така й досі

Осталась слава.

А тим часом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай;
Тільки і остались,
Що пороги серед степу,
Ревуть, завивають:
«Поховали дітий наших,
І нас розривають!»

Ревуть собі і ревтимуть,—
Іх люди минули;
А Україна—на-віки,
На віки заснула.

З того часу в Україні
Жито зеленіє;

Не чує плачу, ні гармати,
Тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить:
На те Божа воля!

Тільки часом у-вечері,
По над Дніпром, гасм
Ідуть старі гайдамаки,
Ідучи співають:

«А в нашого Галайди
Хата на помості!
Граї, море! Добре, море!
Добре буде, галай-да!»

Примітки.

¹ „Энциклопедический лексиконъ“ томъ 5. Барская конфедерация
i „Historia królestwa Polskiego, G. S. Bantdke, tom 2“

² Вільшана або Ольшана — містечко Київської губернії, Звенигородського повіту, між Звенигородкою і Вільшаною, по старому шляху... Боровиків хутір і корчма, де-б то Ярема Байстрик, а потім Галайда, був у жида наймитом. (Од старих людей).

³ Неунтів ляхи називали схізматами.

⁴ Про конфедератів так розказують люди, котрі їх бачили, й не диво, бо то була все шляхта, з новогеш, без дисципліни: робити не хочеться, їсти треба.

⁵ Анахронізм: татаря ляхів замучили зимою, а не літом.

⁶ За Гайдамаками ходив кобзар; його наиввали сліпим Волохом. (Дід розказував).

⁷ Паула Наливайка живого спалили в Варшаві, Івана Острияцю й трійцять старшин козацьких, після страшної муки, розчвертували й розчезли їх гила по всій Україні. Зиновій-Богдан і син його Тимофій були поховані в Субботові, коло Чигрина; Чарисцький, коронний гетьман, не доставши Чигрина, од алости спалив їх мертвих (Георгій Кониський).

⁸ Подковник Богун потопив ляхів в Нигулі. Зиновій-Богдан вирізав 40 з чим-то тисяч ляхів над Росію в Корсуні. Тарас Трасило вирізав ляхів над Альтою і та ніч, в котору те трапилось, зочеться Тарасова, або кровава. (Бантин-Каменський).

⁹ Тарасова й Варфоломієва ночі одна другої варт на стид римської тіари.

¹⁰ Так про Чигринське свято розказують старі люди.

¹¹ Треті півні — сигнал. Розказують, що Залізняк есаул, не дїждавши третїх півнів, запалив Медведівку, містечко між Чигрином і Звенигородкою.

¹² Чорний шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки й Носачинки в біг через степи запорожські, через воєводства Ринське, Подольське і Волинське на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву.

¹³ До Унії козакі з ляхами мирилися і як-би не сзміти, то може б і не різалися. Стуйт Посевин, легвт папський, перший начавуїню в Україні.

¹⁴ Керелівка або Карлиовка — село Звенигородського повіту. Чернопещ, що дав Залізняк хлопцям, і доси єсть у сїна того хлопця, которому був даний; я сам его бачив.

¹⁵ Село Будища недалеко од Керелинки; в яру озеро і над озером ліс невеликий, зочеться Гупалівщиною, за те, що там Залізняк збивав ляхів з дерева. Ляхи, де був захований шляхетський скарб, и доси видко, тільки вже розруйновані.

¹⁶ Лисянка — містечко Звенигородського повіту — над річкою Гинлим Тикичем. Тут зіпшляся Гонта з Залізняком і розруйнували старосвітський будинок, Богданом иби-то будований.

¹⁷ Майданівка — село, недалеко од Лисянки.

¹⁸ Лебедин — дівочий монастир між Чигрином і Звенигородкою.

¹⁹ Умань — город повітовий, губернії Київської.

²⁰ Kawaleria Nowolowa, — так звались польські драгуни; їх тоді було в Умані 3000, и всі були побиті гайдамаками.

²¹ В Умані Гонта убив дітей своїх, за те, що їх мати-католичка помогла сзугам перевести їх у католики. Младанович, товариш синів Гонти, бачив з дівинці, як вои умерли, і як школярів базиліянської школи потопив Гонта в криниці. Він багато написав об гайдамаччині, але надрукованого нема нічого.

²² Зрадою взяли ляхи Гонту й страши замучили. Привезли його в кайданах у польський лагер, недалеко Балти, з одрізіаним язиком і правою рукою; Б., польський генерал, так велів зробити, щоб він чо-небудь не сказав на його. Потім кати роздягли його, як мати родила, й посадили на гарячі штаби заліза; потім зняли дванадцять насів з спини шкури. Гонта повів очима й страши глянув на Б.; той махнув рукою, — розняли Гонту на четверо, розвезли тіло й поприбивали на середохрестних шляхах. Залізняк, почувши, що так страши ляхи замучили Гонту, заплакав, занедужав, та й умер; його гайдамаки поховали в степу над Дністром та й розійшлися.

²³ Злодій, розбійник, або гайдамака — таким й осталися гайдамаки по Коліївщині. Таким їх знають і доси.

